

KRETZOI MIKLÓS
(1907–2005)

2005. március 13-án, életének 99. évében elhunyt Kretzoi Miklós, a hazai és nemzetközi őslénytani kutatás doyenje, a debreceni (volt) KLTE Állattani és Embertani Tanszékének nyugalmazott egyetemi tanára, a rudabányai prehominida leletek feltárója és első

Kretzoi Miklós 1907. február 9-én Budapesten született, Kretzoi Péter és Nonn Emília festőművész-iparművészek egyetlen gyermekeként. Budapesten járt elemi iskolába, amelynek első négy évét – másfél év alatt – magánúton végezte el. A budai Ciszterci-Rendi Szent Imre Gimnáziumban érettségizett 1925-ben. Érettségi után beiratkozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem természettan-földrajz szakára, majd a második évtől szabad bölcsész lett (1925–1929). Egyetemi doktori szigorlatát a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen 1930. május 13-án őslénytani-földtan-földrajz tárgykörökből Prinz Gyula (földrajz) és báró Fejérváry Géza (zoológia) professzorok előtt tette le. Egyetemi tanulmányai mellett már 1926 februárjától a Magyar Királyi Földtani Intézetben (MKFI) dolgozik, 1930-ig mint voluntőr (fizetés nélküli önkéntes munkatárs). 1930–33-ban kapcsolódott be a síkvidéki és talajtani térképészeti munkálatokba. 1933-tól 1941-ig az Eurogasco, majd 1938. július 30-tól a jogutód Magyar-Amerikai Olajipari Rt. (MAORT) térképező geológusa és geofizikusa – felmondása 1940. november 1-jei keltezésű. 1941-

től 1946-ig a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) (Országos Magyar Természettudományi Múzeum) Földtani-Őslénytani Tárában I. osztályú múzeumi segédőr, 1945-től múzeumőr, az újonnan szervezett „Gerinces-Őslénytani és Összehasonlító Csonttani Tár” vezetője, majd – ennek megszűnése után – 1947-től 1950-ig az Őslénytani tárban tárigazgató. 1950. március 1-jétől került vissza a Magyar Állami Földtani Intézetbe (MÁFI). Kezdetben a dunántúli földtani térképezésbe kapcsolódott be, majd 1951-ben átvette az ország első és legnagyobb ősgerinces gyűjteményének kezelését, amelyet 1956. augusztus 31-ig vezetett. 1953-tól megbízott osztályvezető, 1955-től osztályvezető. 1956. szeptember 1-jei hatállyal kinevezték a MÁFI igazgatójának. A tisztség alól 1957 decemberében kérte felmentését, amelyet 1958. február 15-én fogadtak el. Igazgatósága alatt az új szervezeti egységeket szakmai szempontok alapján földtani-területi, laboratóriumi és egyéb szakterületi igények szerint állították fel. Az Őslénytani Osztályt 1959 végéig vezette, majd 1960-tól mint főmunkatárs, 1969-től 1974-ig pedig mint tanácsadó kiemelt tudományos témáin dolgozhatott. 1970 és 1974 között a debreceni KLTE Állattani és Embertani Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. 1974-től nyugalmazott egyetemi tanár. 1970 és 1978 között a rudabányai vasércbánya területén vezette a prehominida őslénytani lelőhely feltárását.

Egész életére kihatóan alapvetően két dolog érdekelte: az állatok és a csatahajók. Az első lett az életpályája, az utóbbi „naprakész” ismeretekkel örök hobbi. A könnyűatlétikai sportágak csúcseredményeit, azok változásait, természet adta korlátait is figyelemmel kísérte. A sportban az emberi szervezet teljesítőképessége – mint

mesterséges „egyéni mikroevolúció” – érdekelte. Édesanyja sejtbiológusnak, rákkutató orvosnak szánta. Elsőéves egyetemista volt, amikor rájött: a kötött tárgycsoportú tanmenet nem felel meg neki. Szabad bölcsész lett, így maga választhatta meg azokat a tantárgyakat, amelyeket önképzéséhez fontosnak tartott. Az őslénytan, állattan, földtan és földrajz köréből hallgatott kollégiumokat. Az egyetemre csak vizsgázni járt be, 1926-tól minden idejét az MKFI-ben tölti, az intézet ősemlyős maradványait rendezi és tanulmányozza.

Markánsan megfogalmazott kutatási célkitűzése a gerinces állatok fejlődéstörténetének alap kutatás szintű tanulmányozása volt. Kezdetben herpetológusnak készült, de mivel a fejlődéstörténet – a meddő elméletek helyett – tényeket, adatokat igényel, a kihalt emlősállatokat választotta. Ehhez ideális hely volt az MKFI, ahol Kadić Ottokár (1876–1957) a csonthatározásban, Lambrecht Kálmán (1889–1936) a szakirodalomban való tájékozódásban, báró Nopcsa Ferenc (1877–1933) pedig az elvi-módszertani tudományos gondolkodás elsajátításában nyújtottak számára segítséget. Kadić Ottokár „Gerinces őslénytan” magántanári tárgyát és az ahhoz kapcsolódó „Oszteológiai gyakorlatok” címen meghirdetett kollégiumát is az MKFI-ben tartotta ezekben az években – ezeket Kretzoi Miklós ott helyben fel is tudta venni. Későbbi professzora, Méhely Lajos (1862–1952) első világháború előtt készített emlősmonográfiái tanították meg arra, hogyan kell az alapadatokból összefüggő gondolatsort felépíteni.

1926. július 27. és augusztus 22. között Kretzoi Miklós és Bogsch László – Kadić Ottokár vezetésével – az Aggteleki-barlang Róka- és Denevér-ágában, valamint a bükki Búdöspeszt-barlangban végeztek ásatásokat. 1926 és 1929 között Kretzoi gróf Esterházy Móríc költségén részt vett a gróf birtokán lévő csákvári „Báraczháza” (Esterházy)-barlang Kadić Ottokár által vezetett feltárásán. Az ásatásról szóló előzetes jelentést Kadić Ottokárral együtt írták, amely már 1927-ben megjelent a *Barlangkutatás* 14–15. (1926–1927) kötetében. A csákvári barlang feltárását Kretzoi 1951-től több éven keresztül folytatta: a földtörténet és az élettörténet szempontjából teljesen új korszak gazdag leletanyaga került itt elő. A Magyar Barlangkutató Társulat 1927. április 1-jei szakülésén mutatta be a Búdöspeszt-barlang jégkori állatmaradványait és faunáját.

1927-ben Kretzoi részt vett a szeptember 4. és 10. között Budapesten megrendezett X. Nemzetközi Zoológiai Kongresszuson. Szeptember 6-án, a leningrádi prof. P. Sushkin elnök vezette VIII. szekcióban (Paläozoologie–Zoogeographie) –

Dr. D. Gorjanović-Kramberger (Zágráb), Dr. Lambrecht K. (Budapest), T. Jaczewski (Varsó) és Nagy E. (Debrecen) után ötödikként – tartja meg előadását a felidák filogenetikus rendszertanáról *Materialien zur phylogenetischen Klassifikation der Aeluroideen* címmel, amelyhez Dr. M. Hilzheimer (Berlin) és Dr. A. Jacobi (Drezda) szóltak hozzá. A macskaféle ragadozók fosszilis és recens taxonjainak máig érvényes evolúciós rendszertanát írta le. A három nagy fejezetből álló előadás – szövege 1929-ben jelent meg – már egy tökéletesen kiforrott, munkássága során mindvégig következetesen alkalmazott módszert és formát tükröz: a teljes leletanyag birtokában és az irodalom kritikus felhasználásával végzett rendszertani revízió, amelyet kristálytiszta logikával, „fundamentalista” nevezéktani ismeretek alapján készített el. A Német és Magyar Barlangkutatók 1927. évi kongresszusát szeptember 14. és 25. között szintén Magyarországon tartották. A kongresszusnak az MTA dísztermében megtartott közgyűlésén a Német Barlangkutató Szövetség elismeréseként az NBSZ főtitkára, Dr. Benno Wolf – az egyetemi hallgatók közül Bogsch László, Kessler Hubert és a szigorló orvos Saád Andor mellett – Kretzoi Miklósnak is „Barlangi medve bronzplakettet” adományozott. Szeptember 17-én délelőtt az egyetem Ásványtani Intézetének tantermében megrendezett szakülésen Kretzoi Miklós *Magyarország barlangjainak pleisztocén emlősfaunája és annak chronológiai jelentősége* címmel tartotta meg előadását, amelyhez Dr. G. Götzinger bécsi főgeológus és Dr. M. Hilzheimer, a Charlottenburgi Múzeum igazgatója szóltak hozzá.

1931-ben Kretzoi a királykúti sziklaodú sötétbarna rétegében tizenöt fajból álló glaciális faunát mutatott ki.

1931 januárjában a Berlin–Lipce székhelyű Gebrüder Borntraeger kiadó nevében Prof. Dr. O. H. Schindewolf kérte fel Kretzoi tizenhat kötetesre tervezett *Őslénytani kézikönyv* (Handbuch der Paläozoologie) Pinnipedia-val kiegészített Carnivora kötetének megírására. A szerződést 1931. március 20-i dátummal küldték el. Kretzoi kényszerű pályamódosítása miatt a kötet megírására azonban nem került sor. A magyarok közül rajta kívül csak báró Nopcsa Ferenc és Lambrecht Kálmán kaptak felkérést.

Mivel szűkebb szakterületén nem tudott elhelyezkedni, a MAORT-nál vállalt állást mint geológus (1933–1941). Feladata az volt, hogy a Dunától a Muráig és a Dráváig terjedő széles sávban kijelölje az olajfelhalmozódási helyeket. Elkészítette az 1–2 km vastag üledékmedence 8600 km²-es területének földtani térképét és 17 000 km²-es

területének földmágneses térképét. A meggyűrt rétegsorokban tizenkét boltozatot sikerült találnia, amelyekben olaj vagy olajszármazékok voltak. Szabad idejében szakirodalmat olvas. Külföldi tanulmányútjain kezdi el gyűjteni és alapozza meg hatalmas, egyedülálló gerinces-emplósállat témakörű szakkönyvtárát, amely a rudabányai prehominida leletek feldolgozásakor újabb témakörrel egészül ki. 1938-as munkajelentésében írta le először, hogy a különböző égövi tengerek eltérő élőlénytartalma (biomasszája) miatt a legkedvezőbb olajnyerési lehetőségek az arktikus tengertalapatból várhatóak. A cég vezetésének ekkoriban azonban más érdekeltségei voltak. Az északi olajkitermelés csak 1941-ben valósult meg.

1940-ben, a második bécsi döntés után az erdélyi egyetemekre történő kinevezési hullám következtében több kutatói állás is megüresedett. Kretzoinak egy ilyen állást sikerült betöltenie, amikor 1941-ben az MNM (Országos Magyar Természettudományi Múzeum) Földtani és Őslénytani Osztályán került státuszba. 1942. január 1-jétől I. osztályú múzeumi segédőr, április 8-tól – az 1943-as visszavonásig – osztályvezető. A tengeri üledékek mellett szükségessé vált a szárazföldi rétegek – üledékes medencék fiatal feltöltései – korbeosztásának és nevezéktanának elkészítése (1938–1941). 1942-ben a legfontosabb feltárások, ásatások a solymári Ördöglyuk barlangban, Gombaszögön és a Nagyvárad melletti Betfián folytak. A két alsó pleisztocén kori lelőhely feltárásával Kretzoi érdeklődése a gerinces faunák és a faunákat tartalmazó geológiai rétegek korrelációja felé fordult. Az európai negyedkori (pleisztocén) gerinces biosztratigráfiát a Bihar-faunahullám felállításával egy új egységgel egészítette ki. Ezen belül az egyik rövidebb időszakot Betfia-faunaszakasz néven különítette el. 1942-ben a Magyarhoni Földtani Társulat szakülésén *Ősgerinces leletek sztratigráfiai értékelése* címmel tartott előadást. 1942. október–novemberben katonai szolgálatot, 1943-ban több napos fegyvergyakorlatot teljesített.

1943-ban Kretzoi Miklós az MNM elnökségét vezető Tasnádi Kubacska András elnökségi titkárral együtt tervet dolgozott ki a 19. századi tudományos anyag preparálására, elhelyezésére, gyűjteményenkénti kezelésére. Az első 96 fiókos faszekrény az év végére készült el. Az új szekrényekbe a külföldi és a hazai ősgerinces anyag egy része került. Az egyes példányokról, lelőhelyekről és a korszakokról nyomtatott cédulakatalógusok készültek. A fiókos gyűjteményanyag végleges rendezése azonban csak több mint tíz évvel később valósulhatott meg. 1944-ben háromhónapos frontszolgálatra vitték Kretzoi.

1945 januárjában az MNM védelmére, illetve a bevonuló szovjet csapatok fogadására szerveződött csoport tagja. A múzeum épületében lakókkal együtt ügyeletet tartanak, mindkét ellenséges csapattal tárgyalnak, sebesülteket látnak el, majd a romok eltakarításában, a gyűjtemények rendezésében vesznek részt.

A Természettudományi Múzeum átszervezései során 1945. május 7-i dátummal létrehozták a „Fossilis Emlősállatok Gyűjteményét” (Baross u. 13.), amelynek vezetésével Kretzoi bízta meg. 1945. május 25-én az MNM (Országos Magyar Természettudományi Múzeum) és a Magyar Földtani Intézet ősgerinces anyagának elhelyezésével, a gyűjtemény felállításának és leltározásának elvégzésével, illetve az MFI igazgatóságával való tárgyalással és az írásbeli megállapodás előkészítésével bízzák meg. 1945. május 28-án elkészíti háromoldalas, 16 pontból álló „Pro Memoria” jegyzékét, amely így kezdődik: „A tudományos munka racionálisabbá tétele érdekében a m. kir. Földtani Intézet vezetősége elhatározta, hogy szorososan vett munkaterületén kívül eső gerinces-őslénytani és ősrégészeti gyűjteményét örök letétképpen a Magyar Nemzeti Múzeumnak (Országos Természettudományi Múzeum) engedi át.” Az átadott anyag szervezeteileg az Állattártól és a Földtani és Őslénytani Tártól független, önálló gyűjteményt képez. A múzeum Földtani és Őslénytani Tárának gerinces-őslénytani gyűjteményével, az MNM (Országos Történeti Múzeum) Régészeti Osztályának szubfossilis háziállat-anyagával és az Állattár anyagából kiemelt recens komparatív osteológiai anyaggal létrejött az MNM (Országos Természettudományi Múzeum) Csonttani tára. A Földtani és Őslénytani Tár 1945 elején történt szétválása után Kretzoi javaslatot tesz a „Gerinces-Őslénytani és Összehasonlító Csonttani Tár” megalakítására, illetve új elnevezésére (1945. szeptember 6.). A szervezeti egység az iratokban Csonttár, Csonttani Tár/Osztály néven, vezetője pedig múzeumőrként, osztályvezetőként és igazgatóként is szerepel. A gyűjtemény kialakítására végül a Múzeum körüli központi épületben került sor. Kretzoi a számára oly fontos gyűjtemény létrehozásához energiát és időt nem kímélve kezd hozzá. A *Csonttár átköltötési munkálatairól és a további munkaprogramokról* szóló jelentése (1945. szeptember 18.) tudománytörténeti áttekintés és egyben tudomány-, illetve múzeumpolitikai esszé. A Csonttani Tár gyűjteményei között szerepel a „Holocén gerinces-leletek gyűjteménye” és a „Háziállat-történeti lelet-gyűjtemény” is, amelyeket 1953-ban majd csak Bökönyi Sándor tud létrehozni az MNM (Országos Törté-

neti Múzeum) Régészeti Osztályának keretein belül. A MÁFI ősrégészeti gyűjteményét örökös letétként 1949-ben Vértés László vette át, és csak 1951-ben került az MNM Őskőkori gyűjteményébe. Az Összehasonlító emlős-csontgyűjteményt Jánossy Dénes és Topál György 1957-ben hozta létre a Természettudományi Múzeum Őslénytárában.

Kretzoi Pogány Ö. Gáborral együtt részt vett az MNM-ben a B-lista előkészítéséhez felhasznált káderanyag szakmai feldolgozásában. „Szakszemponitú” B-lista elkészítésében való részvétele miatt 1946. augusztus 30-án – az Országos Természettudományi Múzeum főigazgatója a vallás- és közoktatásügyi miniszter és az MNM Tanácsa által jóváhagyva –, „a B-listázással előállott személyzeti nehézségek leküzdésére a Csonttani Tárat megszüntette”. Kretzoi ezután felszólították, hogy „tudományos munkája folytatása érdekében” címe, rangja, státuszbeli helyzetének meghagyásával hagyja el a Természettudományi Múzeumot, és foglalja el a MÁFI-ban rendelkezésére bocsátott munkahelyet. Áthelyezési kérelmét szeptember 2-án fogalmazta meg. A MÁFI-ba kerülésre azonban még várnia kell. 1946–1947 „megszakításokkal enyhített” betegeskedéssel telik.

Kretzoi tapasztalata és véleménye szerint feloldhatatlan ellentét feszült a múzeumban a „jó specialista” között, aki nem tud a mai (1945–1949) elvárásoknak megfelelő kiállítást rendezni, és a „mindenhez értő, komolyan semmit sem tudó”, de a nagyközönség igényeit remekül ismerő szakember között. A kettő ötvözete ritka egy személyen belül, együttműködésük pedig személyiségfüggő. Ezért javaslatot tett egy önálló Kiállítási Főigazgatóság megszervezésére, amelynek fő feladata lenne az MNM (esetleg az ország összes közgyűjteményeinek) anyaga alapján egy „kerek enciklopédikus egészlet nyújtó, egységes, haladó szellemű, közérthető, tanító célzatú nemzeti kiállítás” megszervezése (1949. március 23.). 1949. április 27-én kelt levelében kéri a Természettudományi Múzeumba való visszahelyezését halaszthatatlan szakmai, személyzeti feladatok elvégzésére hivatkozva.

1950. március 1-jén kapta meg a MÁFI Őslénytani Múzeumi Osztályán kutatói kinevezését, majd később annak helyettes vezetője lett. Ott folytathatta a kutatásait, ahol közel negyedszázada kezdett el dolgozni, és ahonnan olyan rövid idő múlva kénytelen volt távozni. A kezdeti kis rendszertani csoportok (macskafélék 1929, szirénák 1941, 1951, 1953, antilopok, fókák 1941, kisoragadozók, orrszarvúak, kecskék, pézsmatulkok 1942, őselefántok 1950) speciális vizsgálatai után

zárt faunaegységekkel dolgozott. Az ásatások során (pl. Csákvár) világviszonylatban is jelentős leletanyagok kerültek az MKFI-be, amelyek feldolgozására lehetőséget kapott. Jelentősebb barlangi feldolgozásai: Betfia (1941), megyafai sziklaüreg (1942), diósgyőri Mexikói-barlang (1943), Jankovich-barlang (1957), a bakonyi barlangok (1962) és a görömböly-tapolcai kőfülke (1965) gerinces leletanyagai. Betfiai kismonográfiájában (1941) fogalmazza meg „paleoszociológiai” megfigyeléseit, ahol a barlangi faunákat a következő típusokba sorolja: medve fauna, nagyragadozó fauna, ősember fauna, kisragadozó fauna, ragadozó madár fauna, kígyó fauna és szakadék (behullott állatok) fauna. Az első négy faj összetétele erdei, az ötödiké (ragadozó madár fauna) extrém sztyeppe jellegű. A Jankovich-barlang mikrofaunájának statisztikus vizsgálatával számította ki – hazánkban elsőként – a felső pleisztocén végi évi júliusi középhőmérsékletet (ún. „pocokhőmérő” 1957).

A legfontosabb ásatásokra és gyűjtésekre a Vilányi-hegységben, Csákváron, Csarnótán, illetve Polgárdiban és Kislángon került sor. Kretzoi az 1952-ben rendezett Alföldi Kongresszuson ismertette az emlős faunahullámokra alapozott negyedkori biosztratigráfia vázlatát. A negyedkori emlős fauna fejlődést öt egymást követő típusba, faunahullámba sorolta. Az I–IV. pleisztocén kori, az V. holocén kori. A felső pleisztocén kori IV. faunahullámot négy faunaszakaszra osztotta (1953). 1956-ban megjelent villányi monográfiájában dolgozta ki az Európára érvényes alsó pleisztocén faunahullámokon alapuló korbeosztását. Ezt a gerinces őslénytan kisemlősökre alapozott finom rétegtani gyűjtési módszerével tudta elkészíteni. Ezen adatok statisztikus vizsgálata alapján a „pocokhőmérő” segítségével az utolsó 100 ezer év nyári – júliusi – középhőmérsékleteinek számszerű rekonstrukcióját először a Jankovich-barlang (1957), majd a közép-európai lelőhelyek leletanyagain (1961) lehetett elvégezni. A barlangi feltárások csontvizsgálatai alapján Kretzoi elkülönítette a barlangi medve és a rénszarvas dominanciájú faunákat Magyarországon (1957). Az *életföldtani vizsgálatok módszertani jelentősége és eddigi eredményei* című tanulmányában három pontban fogalmazza meg a legfontosabb feladatokat. 1. A tengeri üledékképződés megszakításait is kitöltő, a szárazföldi képződmények folyamatos rétegtani-őslénytani alapjainak meghatározása; 2. a típus-lelőhelyek kor- és fácies adatainak regionális kiterjesztése; 3. az őslénytani tagolás legkisebb időegységének, a fajlétőnek a további tagolása (1959). Földváriné Vogl Máriával a magyarországi fosszilis csontok fluor-

tartalmának kronológiai felhasználhatóságát vizsgálta (1961).

Vértes Lászlóval közösen 1965-ben készítették el a magyarországi gerinces faunák és a paleolit kultúrák sztratigráfiai és kronológiai korrelálását. A felső pleisztocént kronológiailag tíz szakaszra osztották: Süttő, Varbó, Subalyuk, Tata, Szeleta, Tokod, Istállóskő, Pilisszántó, Arka és Palánk. A holocén négy faunaszakasza: Bajót, Körös, Bükk és Alföld. 1969-ben jelent meg a magyarországi harmad- és negyedkori gerinces faunák szárazföldi biosztratigráfiája, amelynek Kretzoi a közép-európai korrelációját is elvégzi. A pliocént tíz, a pleisztocént négy (Villány, Bihar, Steinheim és ún. „névtelen” (vagy Utrecht) faunahullámra osztotta. Ez utóbbi felső pleisztocén korszak faunaszakaszok szerinti tagolása: Süttő, Varbó, Subalyuk, Tokod, Istállóskő, „névtelen”, Pilisszántó, „átmeneti” (Arka vagy Palánk).

Ugyanebben az időszakban kezdődik el a rudabányai ércbányák, az ún. Vilmos-bánya területén a 10–12 millió évvel ezelőtt élt ősi főemlős (primates) és emberelőd (prehominida) azóta világhírűvé vált, leggazdagabb európai leletkomplexumának feltárása és feldolgozása. A rudabányai ásatások első szakaszában, amelyet 1978-ig Kretzoi Miklós vezetett, négy különböző nemzetségbe sorolt ősi főemlős és emberszabású összesen hetvennégy maradványa került elő. A négy nemzetség a *Rudapithecus hungaricus* Kretzoi 1967, *Bodvapathecus altipalatus* Kretzoi 1974, *Anapithecus hernyáki* Kretzoi 1974 és az *Ataxopithecus serus* Kretzoi 1984. A feldolgozásáig az ásatónál lévő hetvennégy leletanyag Kretzoi Miklós, valamint a Központi Földtani Hivatal, a Magyar Állami Földtani Intézet, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete akkori főigazgatóinak megállapodása alapján – az ásató kérésére – 1984. június 4-én letétként az MNM-be került. A leletekről hiteles másolatok készültek. Az Európában egyedülálló rudabányai ősnövénytan és őszállattani leletanyag áttekintése (1976-ban megjelent 1974-es Évi jelentés), majd az emberré válás leggazdagabb anyagának előzetes ismertetése után (1975) kezdte el Kretzoi annak monografikus feldolgozását. Az 1984–1990 között elkészült *The Fossil Hominoids of Rudabánya (North-eastern Hungary) and Early Hominisation* című, témájában kézikönyvként kezelhető monográfiáját Kovács Tibor főigazgató kitüntető tiszteletének és figyelmességének köszönhetően a kétszáz éves MNM jubileumi évfordulója egyik köteteként 2003. november 7-én, a Magyar Tudomány Napján az MNM-ben mutatták be. Hogy a kötetben foglaltak a szélesebb nyilvánosság számára

is megismerhetőek legyenek, és hogy Kretzoi rudabányai munkássága ne merülhessen feledésbe, az MNM Kretzoi Miklóst a 97. születésnapján megnyitott „Rudabánya és az emberré válás korai szakasza” című kamarakiállításal köszöntötte. A kiállításra készült vezetőben Kretzoi röviden összefoglalta nézeteit, megrajzolta a főemlősök korrigált törzsfáját, és megfogalmazta kételyeit.

2005 februárjában Kretzoi az MNM-nek ajánlkozta az emberré válás legfontosabb dokumentumairól, a leghíresebb emberszabású és korai emberleletekről készült értékes másolatgyűjteményét (Rudabánya: primatesek 53 tétel (250 db), primates-hominida leletek 345 tétel (423 db), továbbá az emlősök (80 tétel) és madarak (249 tétel) összehasonlító csontgyűjteményét).

Az emlősállatok rendszertanában a praeokupált junior (később publikált) homonima nevek korrigálásával kezdte nevezéktani munkásságát (1929, 1941, 1942, 1947). Közel fél évszázados anyaggyűjtés után készülhetett el az emlősállatok rendszertani-nevezéktani áttekintése, amelyet feleségével, Kretzoi Máriával szerkesztett végső formába: 2000-ben jelent meg Leidenben.

A magyarországi gerinces faunák kialakulásának (1963, 1964) és fejlődésének (pl. arvicolák 1964, spalacidák 1971, medvék 1971) tanulmányozása mellett kutatásait kiterjesztette a biosztratigráfia és a rétegtan kapcsolatainak vizsgálatára is. Krolopp Endrével közösen közlik az alföldi mélyfúrások gerinces és malakológiai faunadokumentációit (1972).

1974-ben elindította a *Fontosabb szörvány leletek a MÁFI Gerinces gyűjteményében* című cikksorozatot, amelynek 1–2., 5–7. részét ő írta (1976–1982). Az őslénytani gyűjtemények „szörvány” leletei finom rétegtani felhasználásra kevésbé alkalmasak. Faunisztikai „főlélesztésükre” vállalkozott Kretzoi, amikor tizenkét nagyemlős előfordulási gyakoriságát vizsgálta. A magyarországi adatokat más európai régiókkal összehasonlítva az egyes fajok (fajcsoportok) felső pleisztocén elterjedésének dinamikáját tudta felvázolni (1978).

Geomorfológiai-biosztratigráfiai korreláció felhasználásával Pécsi Mártonnal összeállította a Pannon-medence kialakulásának és kronológiájának vázlatát (1981, 1982). A pleisztocén három faunahulláma: Villányium, Biharium, Peribaltium. A felső pleisztocén (Würm) paleontológiai-archaeológiai faunaszakaszok nevei: Süttő, Varbó, Subalyuk, Tata, „ismeretlen”, Szeleta, Tokod, Istállóskő, „névtelen”, Pilisszántó, Arka-Ságvár (1981). Később a Peribaltium elnevezés helyett a Pilisium került bevezetésre; ennek alsó

alemelete Solymárium (= Oldenburgium), felső alemelete Szántóium (= Utrechtium). A felső pleisztocén faunaszakaszai: Süttő, Varbó, Subalyuk, Tata, Érd, Szeleta, Tokod, Istállóskő, Pilisszántó, Arka-Ságvár, Szekszárd (1982).

1982-ben Kretzoi javaslatot tesz a tengeri Tethys és a szárazföldi Parathetys sztratigráfiai korrelációjára. Kidolgozza a Kárpát-medence felső harmadkori és negyedkori kontinenstörténetét és biosztratigráfiáját (1983), amelyet kiterjeszt Közép-Európa, valamint a Hipparion faunák alapján az eurázsiai szárazföld felé (1985).

Kretzoi a Nopcsa-féle paleofiziológia művelésével és annak továbbfejlesztésével, a statisztikus evolúció („mozaik-evolúció”) elméletének kidolgozásával nemcsak az egyes emlősfajok fejlődésének folyamatát tudta rekonstruálni, de a rudabányai primates és prehominida leletek felhasználásával a hominida-evolúciót is új megvilágításba tudta helyezni (2002).

A régészeti kutatásokhoz kapcsolódva meghatározta és feldolgozta Tata (1964), Érd (1968) és Vértesszőlős (1964, 1990) paleolit települések állatsont anyagát. Az érdi leletanyagot kidolgozott vadászati módszertani és húshasznosítási rekonstrukció – a talált csontokat fej-, törzs-, hússós végtag-, száraz végtag- és terminális csontok testrégiókra különítette el – új ismeretekkel bővítette az archaeozoológiai kutatásokat is.

Több külföldi lelőhely – pl. Izrael (1961), India (1964), Németország (1965, 1976), Szovjetunió (1967), Görögország (1977), Franciaország (1982) – őslénytani anyagának feldolgozását bízta Kretzoi Miklóssal.

A második világháború előtt magántanári kinevezését nem kapta meg. 1946 és 1953 között óraadó az ELTE mindkét karán őslénytan, földtan és földrajz tárgykörökből. Heti kettő-hét órással tart előadásokat. Fellelhető jegyzetei: 1948–1949. II. félév: A szerves élet fejlődése (származástan), előadás kivonata; 1949. MÁFI: Geológus technikus képzés – Gerincesek (vertebrata).

Tanszékvezetői megbízását a KLTE-n 1970. április 1-jén, egyetemi tanári kinevezését 1970. augusztus 1-jén kapta meg. 1970–1974-ben a KLTE Állattani tanszékén az Állattrendszertan, továbbá a Bioszféra és állatvilág című tantárgyak előadója. Ő vezeti a szaklabort és a szakdolgozati szemináriumot. A csonthatározás „tanításában” Kadić Ottokár módszerét alkalmazta: a zsákokból kiöntött csontkupacokból a paleontológus jelöltnek önállóan kellett kiválogatnia, majd különraknia az alakra hasonlókat. A csontleletek faji hovatartozását csontvázak, összehasonlító csontanyag vagy – „rosszabb” esetben – rajzok segítségével kellett meghatározni. Kretzoi csak a

feladat elvégzése után ellenőrizte a határozást. „Ha nem veszi észre a különbséget, hiába magyarázom (neki)” – ez volt az egyik jellegzetes mondanya az egyetem speciális kollégiumi óráin. Rudabányán az ásatáson részt vevő egyetemisták számára ez a „szakmai szigor” enyhültni látszott. Délutánonként az anyag válogatása közben – nekünk szemből, neki tükörképben rajzolt – illusztrációkkal szemléltetett „szemináriumokat” tartott a gerincesek fejlődéstörténetéről, a rudabányai gerinces faunáról – és természetesen a Rudinak becézett ősi emberszabású minden előkerült leletéről mi kaptunk elsőként teljes diagnózist. Este a szálláson, lefekvés után folytatódtak az előadások.

Nemzetközileg elismert nevezéktani, rendszertani és geológiai ismeretei, segítőkészsége külföldön és itthon több generációnak adott útmutatást a tudományos munkában. Hosszú élete során több generációnyi szakembert nevelt a paleontológia, zoológia és az archaeozoológia területén. Több száz tanulmányának volt lektora, kandidátusi, doktori disszertációk opponense.

Tagságok: 1926 – egyetemista kora – óta tagja a Magyar Földtani Társulatnak, 1948-tól választmányi tag; 1926. február 20., alapítása óta rendes tagja a Magyar Barlangkutató Társulatnak, 1929-től választmányi tag, 1931–1932-ben főtítkári; 1948–1949-ben az MTA Múzeumi Lektor Bizottság tagja; 1950–1960 között az MTA Földtani Főbizottság tagja, 1952-től titkára; 1955–1960-ban az MTA Földtani-Geokémiai Főbizottságával közös intézőbizottság tagja; 1958. április 15-től az MTA Földtani Főbizottság Őslénytani Szakbizottságának elnöke; 1969-ben az MTA Őslénytani Bizottság titkára; 1955–1958-ban a Magyar Geofizikai Egyesület választmányi tagja; 1955-ben a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat tagja; 1956–1959 között az Országos Földtani Tanács tagja; 1956-ban az Országos Természetvédelmi Tanács tagja; 1957-ben a Magyar Földrajzi Társulat választmányi tagja, 1979-től tiszteletbeli tagja; 1957–1960-ban az Életföldtani Bizottság elnöke; 1960-ban a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat társelnöke; 1962-ben a Nemzetközi Academy of Zoology választott tagja; 1963-ban a Nemzeti Földtani Bizottság és a Magyar Biológiai Társulat, Állattani Szakosztály tagja, 1976-ban elnöke; 1987-től a Görög Antropológiai Szövetség tagja; INQUA tiszteletbeli tagság.

Tanulmányútjai: 1928. Bécs–Berlin. 1930-ban huszonhárom éves, amikor a Holland Gyarmatügyi Minisztérium felkéri a jávai (Trinil) Pithecanthropus-lelőhelyen újrainduló ásatások veze-

tésére. A gyarmati szolgálatra a megengedettnél nagyobb fokú szem-rendellenessége (miópia) miatt azonban nem kerülhetett sor. Helyette nyugat-európai tanulmányutat kap (Németország, Svájc, Franciaország, Belgium, Hollandia, Anglia). Fél évszázad múlva elvégzett szemműtétei után már alkalmassá vált volna a szolgálatra. Az ásatások vezetését 1931-ben G. H. R. von Koenigswaldra bízta. 1933–1941. tanulmányutak Észak- és Dél-Európában. 1954. NDK, Szovjetunió, Csehszlovákia. 1956. NDK, Berlin. 1963. Románia. 1965–1966. Amerikai Egyesült Államok, 36 tagállam, Észak-Afrika, Dél- és Délnyugat-Ázsia.

1952-ben a Magyar Népköztársaság kormánya törvénybe iktatta a tudományos minősítések bevezetését Magyarországon. A Tudományos Minősítő Bizottság rövidített eljárás alapján Kretzoi Miklósnak a földtani és ásványtani tudományok doktora fokozatot adományozta.

Kitüntetések: 1927. Barlangi medve bronzplakett; 1951. Akadémiai jutalom (2000 Ft); 1955. Földtani kutatás kiváló dolgozója; 1955, 1976. Akadémiai Díj; 1956. Szocialista Munkáért érdemérem; 1969. MÁFI Centenárium Bronzérem, MKBT Kadić Ottokár emlékérem; 1977. RTV Szabadegyetem Természettudományi tagozat bronzérme, a Magyar Biológiai Társulat Állattani Szakosztálya 750. ülésén Emlékplakett, Magyar Földrajzi Társaság Lóczy Lajos emlékérem, Magyar Földrajzi Társulat 80. születésnapjára Emléklap, Magyar Biológiai Társulat Állattani Szakosztálya Centenárius emléklap; 1992. Széchenyi-díj „a magyarországi ősgerincesek, különösen az ősemberi (ősi emberszabású V.I.) maradványok feldolgozása és a világ szakmai közvéleményével való megismertetése terén végzett munkásságáért”.

298 szakirodalmi cikke, tanulmánya közül *legfontosabb művei:* Materialien zur phylogenetischen

Klassifikation der Aeluroiden. Budapest 1929. Imprimerie Stephaneum S. A. 1293–1355; A Villányi-hegység alsó pleisztocén gerinces faunái. Budapest 1956; Az élővilág fejlődéstörténete. Budapest 1964 (társszerző; az általa írt 4. rész: A gerinces állatok fejlődése, 353–545.); Vértes-szőlős. Man, Site and Culture. Budapest 1989 (társszerkesztő, szerző); Index generum et subgenerum Mammalium. Fossilium Catalogus I. Animalia Pars 137. Sect. 1. XVI., 1–433, Sect. 2. 434–726. Leiden 2000 (Kretzoi Máriával); The Fossil Hominoids of Rudabánya (Northeastern Hungary) and Early Hominization. Magyar Nemzeti Múzeum; Budapest 2002; valamint számos ismeretterjesztő cikk, földtani térképészeti munkában való részvétel és leírás.

Választott őslénytani munkája – a külső körülmények következtében – nem volt egyenletes és folyamatos. Szűk szakterületét egyedül művelte, de együttműködési készségéről számtalan társtudomány képviselőjével közösen írt tanulmányai tanúskodnak. Nem tartozott semmiféle csoporthoz. „Vissza-visszatérései” a szakmájába különböző érdekekkel ütköztek. Akik tanulni akartak tőle, azok tisztelték és szerették. Akiknek megadatott, pályájuk elindítója, figyelemmel kísérelője, mestere és mindvégig atyai jó barátja volt.

Befejezésül Kadić Ottokárról írt 1958-as megemlékezéséből idézek: „Non omnis moriar (multaque pars mei, vitabit libitinam).” Horatius szavait felhasználva: „Nem hal meg egészen az, akinek művei fenntartják a nevét.” A mi feladatunk és kötelességünk példáját követni, ismerni műveit, és azokat a fiatal nemzedékkel megismertetni, valamint folytatni munkáját és tanításait. Kretzoi Miklóstól 2005. április 18-án vettünk végső búcsút a Fiumei úti temetőben.

VÖRÖS ISTVÁN